

בין הזמן הריאלי למופשט

עדינה מור־חיים

יערה בן־דוד, איזון שביר, הקיבוץ המאוחד, 2015, 110 עמ'.

לבין האפשרות שכל זה ייעלם כלא היה במחי רגע אחד. איזון כזה מושג בידי המשוררת, יערה בן־דוד, על ידי השימוש המושכל במילה וברובדי המשמעויות הטמונים בה. הוא מתבטא, למשל, בהופעה הכפולה של המילה "לחיים" בהקדשה הריתמית הפותחת את הספר: "לחיים אתי ולחיים בתוכי לאחר לכתם." על חבל ביניים דק זה המפריד בין שני רובדי הקיום נשמע קולה הצלול של המשוררת, ההולך ומשתבח עם השנים

את שיריה המרגשים של יערה בן־דוד בספרה השישי **איזון שביר** – מן המיטב של השירה העברית בשנה האחרונה – אני קוראת דרך ממד הזמן. הוא נוכח לאורך כל הספר כמרכיב שמכתיב את שיר חיינו העלול להיפסק בכל אחד מחלקי שבריריו. כדי לקיימו חשוב להקשיב לחמקמקותו ולחסד שבגיחתו אלינו. התייחסותנו לזמן לא כאל נתון מובן מאליו מתגלה באיזון הנוצר כל פעם מחדש בין רישומו במעשינו, במחשבותינו וביצירתנו

עדינה מור־חיים היא משוררת, חוקרת ספרות, עורכת, חברת הנהלת איגוד כללי של סופרים בישראל.

גַּם כְּשֵׁיט צָרַךְ לְמַצֵּא אֶת עֲצָמֵי
בְּזֶמַן. מָה שֶׁאֵי רוּאָה מְזוּיֵת הָעֵין
אֵינָנוּ מָה שֶׁבְּהֶכְרַח.
הַכֵּל זוֹרֵם – הֶגְד עֲתִיק
יוֹשֵׁב אֶצְלֵי יְשׁוּתֵק.
מָה שֶׁיִּבֹּא הוּא מָה שֶׁיִּהְיֶה בְּאֶמֶת.

על סף התפרצות

הרושם הראשוני הוא שהשיר מנוסח בפשטות, ונדמה שניתן לקלוט את העיקר בו כבר בקריאה הראשונה. אולם בקריאה נוספת מתבררת עמקותם של הדברים: ה"פְּסִבְדוֹנִים", ה"קוֹף שֶׁל מַחֲט", ה"מָה שֶׁבְּהֶכְרַח" וה"הֶגְד (ה)עֲתִיק" הם ביטוי להפשטה שכלית של היצירה, הקוצבת את זמנה הפנימי של המשוררת כקוצב לב מכני, בעוד שמה שחולף, אגבי ומושחל – דהיינו: "כְּמוֹ חוּט", מה שנראה מזווית העין, הזרימה והידיעה ש"מָה שֶׁיִּבֹּא הוּא מָה שֶׁיִּהְיֶה בְּאֶמֶת" – הוא המשקף את צביונה ה"נוזלי" של הממשות, שהוא הצביון האמיתי.

כמספר שיריה של יערה בן־דוד כך מספר האפשרויות לגילום אותו איזון העשוי להיגרע כל רגע. נגזר ממנו לא רק רגע הולדת השיר, אלא אף לבושו המילולי הרבוד שלל צבעים וקולות, שבאמצעותם מועברת לנו אותה התרחשות עם הציפייה המרוסנת לזמן בתוך הזמן ההווי. ציפייה

בכל אחד מספרי שיריה הקודמים (חיג ליֵלִי (שירים), עקד, 1982; קולאז' (שירים), ספריית פועלים, 1992; שירים מחדר המתנות, תמוז, 1998; ליטוף באור מלא, עקד, 2005; סוס טרויאני מבטן התודעה, כרמל, 2011) ומרעיד את מיתרי רגשותיו העמוקים ביותר של הקורא, אף מנתב אותו לחשוב על חייו ולהתבונן בהם דרך הזמן המתקיים תוך כדי התכלותו. חשיבותו של הספר הזה היא בביטויי איזון מגוונים הקיימים כמעט בכל אחד מן השירים בין "הזמן הריאלי" – כהגדרתו של הוגה הדעות בן המאה ה־19, הנרי ברגסון – המשקף את הניסיון האנושי, לבין הזמן שאותו הוא מכנה "הזמן המופשט", הנתחם ומחולק ליחידות שוות על פי ההיגיון. בשער הראשון, "שירי דיוקן", הזמן הריאלי הוא שעת כתיבת היצירה, בעוד הזמן המופשט הוא הזמן הפנימי החוויתי המלווה את המשוררת. דוגמה לכך ניתן למצוא בשיר "זמן / Panta Rei" (עמ' 10), המשקף את הדילמה שבהכרח לזרום עם החולף ויחד עם זאת לשמור על הקיים:

כָּל אוֹתוֹ זְמַן הֵייתִי עֶסוּקָה
בְּפִשׁוֹ אַחַר פְּסִבְדוֹנִים מְתָאִים,
הוֹלֵם.

דָּרְכּוֹ אֶשְׁמַחַל כְּמוֹ חוּט
בְּקוֹף שֶׁל מַחֲט.

עָלֵי לְמַצֵּא זְמַן לְעֲצָמֵי

הזמן המופשט בשיר הוא "הזמן האחר" שבו מתרחשת היצירה. הסימן המובהק שלה הוא תחושת הימצאותו של החד-פעמי הנברא "מִן הָעֲגוּלִים שְׁאֲבָן נִרְקַעַת לְמִים / וּמִן הַמַּיִם הַסּוֹגְרִים" על המשוררת "בְּעֵגוּל", וכן מ"זִמְן נִבְרָא מִן הַנְּתוּר הַקָּצֵר שֶׁל צִפְרֵי בְּרֵאשִׁית". הזמן הריאלי הוא הזמן שבו מתרחשים תהפוכות, שינויים ומעברי חיים, כפי שנכתב בשורה הראשונה: "בְּשִׁעָה זוֹ בָּה עוֹבְרִים מִחַיִּים אֶל חַיִּים". דברים קורים מעצמם, מבלי שלמשוררת תהיה שליטה עליהם. בשעת כתיבת היצירה, נחצב זמנה מן ההֶדָף של אירועי החיים: "מִן הָעֲגוּלִים שְׁאֲבָן נִרְקַעַת לְמִים". משפט החיווי הפותח את השיר מרובד באימאז' יפהפה של שקיעה: "וּמִשְׁלִיכִים מְכֻמָּרוֹת לְמִצּוֹלַת הָעֶרֶב הַכְּבֵה". בכך מפקיעה המשוררת את המשפט הזה מהקשרו הראשוני ויוצרת הקשר חדש וחד-פעמי בין זמן הוֹנִי־מִיִּדִי לזמן המצוי בתודעתנו.

מרוסנת זו מכסה על אותה התגעשות פנימית שפורצת מדי פעם החוצה, כפי שהדבר בא לידי ביטוי עז בקולאז' של המשוררת על עטיפת הספר: שקית דיוטי פרי של פעם ובה חמישה בקבוקי יין, שארבעה מהם חתומים ורק אחד חלוץ פקק ונתז של יין פורץ ממנו. הקולאז' הזה הוא ביטוי ויזואלי נפלא לגילוי ולכיסוי ביצירה המוגמרת, לתהליך התהוותה ולרגע פריצתה החוצה. הצבעים החמים, הוויטאליים המונחים על רקע שחור ומנגד רקעה הבהיר של העטיפה כולה, מבטאים את המורכבות בשירי יערה בן-דוד, שתפיסת הזמן היא חלק ממנה. הכול על סף התפרצות, על בלימה של רגע – אבל עדיין בתוך הגבולות שהשקית מסמנת. ואכן, כל שיר בספר הוא ביטוי לאותו ריסון וירטואוזי. עמדה זו של המשוררת מאפשרת לקורא גם לפרש את מציאות חיינו דרך השתקפויותיה בִּזְמַן שהמשוררת יוצרת לעצמה, דוגמת השיר "זמן אחר" (עמ' 12):

בְּשִׁעָה זוֹ בָּה עוֹבְרִים מִחַיִּים אֶל חַיִּים
וּמִשְׁלִיכִים מְכֻמָּרוֹת לְמִצּוֹלַת הָעֶרֶב הַכְּבֵה
אֲנִי בּוֹרֵאת לִי זִמְן אַחֵר
מִן הָעֲגוּלִים שְׁאֲבָן נִרְקַעַת לְמִים
וּמִן הַמַּיִם הַסּוֹגְרִים עָלַי בְּעֵגוּל
כְּאֵלוֹ הָיִיתִי אִי קֶטֶן שֶׁל רוֹבִינְזוֹן.
זִמְן נִבְרָא מִן הַנְּתוּר הַקָּצֵר שֶׁל צִפְרֵי בְּרֵאשִׁית
מִעֵן הַדַּעַת לְעֵן הַחַיִּים.

הָאֵם, הָאֵב וְהָאֵח

בשער השני, "קולות מן הבית", הזמן הריאלי מופיע כזמן שבו הדוברת נוכחת ומגיבה מפנימיותה למתרחש, שוב מתוך ידיעה שכל מה שנראה יכול להיות אחרת ממה שהוא באמת.

הַתְּכַשִּׁיטִים, "עמ' 43), לדמות האב ("בין שפתי אבי מתאבנת מלה לחה, מתוך "הסתלקות", עמ' 55) ולדמות האח, שמחזור שלם מוקדש לו וכן לדמויות אחרות בחיי המשוררת, שאת אובדן היא מעצבת בביטוי לשוני עשיר.

אסיים בשער האחרון, "דלת מסתובבת", שהוא משיאיו של הספר היפה הזה, ועניינו האהבה עם כל המוצאות אותה. כאן מתרחש מעין "ריקוד" בין הזמנים, כאשר בסופיותם של הדברים נרמז הפתח להתחלות חדשות, דוגמת המחרוזת המסיימת "משירי אזמלדה" ודוגמת השיר "Bel Canto", הפותח את השער הזה (עמ' 89).

לְבַסוֹף בְּמוֹצָאֵי זְמַנִּים
הַגִּיחַ אִישׁ מִבֵּין מְכוּנִיּוֹת חוֹנוֹת
לְפָגֵשׁ עֵינַיִם שֶׁחִמְמוּתָן צָפוּר
קְלוּעָה. שָׁם צִיְתִי עַל הָעוֹלָם לְעֶצֶר.
וְהוּא עֶצֶר וְהִתְנַלְּגַל לְהִתְחַלָּה.
עַל קְצוֹת הָעֶצְבִּים הַחֲלִיקָה קִשְׁת
מְגוּף
לְגוּף.

ביטוי להכרה בכך שאין בחיים מצבים קבועים, אלא רק מצבים מתחלפים שאתם יש להתמודד, ישנו בשיר "המקום הריק" (עמ' 39), בעיקר בבית הראשון:

בְּחֶדֶר הָאַחֲרוֹן מְשַׁשְׁתִּי
אֶת הַמָּקוֹם הָרֵיק עַל הַמְּשַׁקּוֹף,
הוֹזָה אֶת הַתְּנוּעָה הַסְּמִיָּה
שֶׁל מִי שֶׁעָקַר וְסִלַּק מִשָּׁם בְּאַחַת
בְּשָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים.

בזמן ההוֹי־הריאלי של מות אח יחיד ואהוב מתמודדת המשוררת עם הכאוס בתוכה דרך ההתייחסות לריק שנוצר בחדר. החֶסֶר בא לידי ביטוי בהעלותה בדמיונה פעולה של עקירה וסילוק (כנראה של מזוזה) שנעשתה במזיד "בשם אלוהים אחרים". במישוש המקום הריק מחזירה המשוררת לזמן ההוֹי את העבר שבו חייה היו שלמים.

משער לשער נעשית האמירה השירית קונקרטיית יותר, כמו, למשל, ההתייחסות לדמות האם ("אמי מוציאה בהקבא את קפסת

